

Lessons Learned from Participatory Workshops for Paradigmatic Shift in Urban Revitalization of Chiang Mai City

Umpiga Shummadtayar

Assistant Professor, Faculty of Architecture, Chiang Mai University

Channarong Srisuwan

Assistant Professor, Faculty of Architecture, Chiang Mai University

Correspondent Author: umpiga.sh@cmu.ac.th

Received: January 2, 2019

Revised: April 30, 2019

Accepted: June 10, 2019

Abstract

This research was based on participatory workshop activities that aimed at shifting the paradigm of urban revitalization of Mae Kha Canal communities located in the old quarter of Chiang Mai City. The communities have confronted with the pervasive problems of public spaces and low-income housing. By integrating academic services and learning of urban architecture, participants learned through the process of analyzing and observing real-life situations and environments, and practiced public space design with communities' participation. Their aim was to revitalize the communities in terms of housing management, land sharing, use of "public areas" in the city, and to promote a new revitalization policy under community participation.

Lessons of these multifaceted processes contributed to the efficient integration and exchange of knowledge and experiences between communities, students, and experts. The processes also encouraged a more participatory approach of urban revitalization among participants. Students' learning served as a channel connecting communities, local authorities, and the city. The activities, which were a result of integrated efforts and public participation, led to a paradigmatic shift in terms of urban revitalization that would eventually benefit urban planning and local policy adoption in a sustainable fashion.

Keywords: Lesson learned, participatory action research, urban revitalization, new paradigm, Chiang Mai

การถอดบทเรียนจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสู่กระบวนการนวัตกรรมที่คนใหม่ในการปรับปรุง พื้นที่ฟูเมืองเชียงใหม่

อัมพิกา ชุมมธยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้จัดทำบทความต้นฉบับ: umpiga.sh@cmu.ac.th

ได้รับบทความ: 2 มกราคม 2562

Revised: 30 เมษายน 2562

Accepted: 10 มิถุนายน 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการนำกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการปรับเปลี่ยนกระบวนการปรับปรุงพื้นที่ฟูเมืองเก่าของเชียงใหม่ บริเวณชุมชนริมคลองแม่ข่าที่กำลังประสบปัญหาเรื่องพื้นที่สาธารณะและที่อยู่อาศัยของชุมชนผู้มีรายได้น้อย โดยบูรณาการบริการวิชาการกับการเรียนรู้สถาบันปฎิยกรรมเมือง กลุ่มตัวอย่างได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการสังเกตจากสถานการณ์และสภาพแวดล้อมจริง สู่การปฏิบัติการออกแบบพื้นที่สาธารณะร่วมกับชุมชน เพื่อการปรับปรุงพื้นที่ฟูเมืองในลักษณะของการจัดการที่อยู่อาศัยแบบการแบ่งปันที่ดิน เพื่อประสานประโยชน์การใช้ที่ดินร่วมกันในฐานะ “พื้นที่สาธารณะ” ของเมือง และเพื่อขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

บทเรียนจากการวิจัยนี้ พบว่ากระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดการผสมผสานและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ระหว่างชุมชน นักศึกษา และผู้เชี่ยวชาญอย่างมีประสิทธิภาพ และกระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงพื้นที่ฟูเมืองโดยชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น นอกจากนี้ การเรียนรู้ของนักศึกษาเป็นช่องทางที่สามารถสื่อสารระหว่างชุมชนสู่หน่วยงานท้องถิ่นและเมืองอีกทางหนึ่ง กิจกรรมเชิงปฏิบัติการทั้งหลายที่เกิดจากการบูรณาการและการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการที่คนใหม่ในการปรับปรุงพื้นที่ฟูเมือง อันจะต้นแบบของการวางแผนและกำหนดนโยบายพัฒนาเมืองของท้องถิ่นในอนาคตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การถอดบทเรียน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การปรับปรุงและพื้นที่ฟูเมือง กระบวนการที่คนใหม่ เชียงใหม่

บทนำ

จากการขยายตัวของเมืองใหม่ (Urbanization) ทั้งลักษณะกายภาพ สังคม ประชากร และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่เมืองเก่า เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากการพัฒนาของเมือง การเติบโตทั้งภาคเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวพื้นที่เมืองเก่า อันเป็นแผนยุทธศาสตร์เมืองเชียงใหม่เอง สภาพแวดล้อม และภูมิศาสตร์ของเมืองที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย และพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนการเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์และความเป็นมา รวมถึงศิลปวัฒนธรรมที่มีมาช้านาน ทำให้เมืองเชียงใหม่กลายเป็นเมืองท่องเที่ยว อยู่อาศัย และแหล่งงานที่หลากหลายรูปแบบ ทำให้เกิดประชากรแฝงจำนวนมากที่เข้ามาอยู่อาศัยภายในพื้นที่เขตเมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่เมืองในหลากหลายมิติ เช่น ความหนาแน่นของประชากรในช่วงฤดูการท่องเที่ยว และการจราจรที่แออัดช่วงเวลาเร่งด่วน ปัญหามลภาวะเป็นพิษทางอากาศจากการสัญจร และการใช้ทรัพยากรกันอย่างมหาศาลโดยขาดประสิทธิภาพ และการวางแผนที่เหมาะสม (อัมพิกา และณวิทย์, 2561) บ่อยครั้งกลับส่งผลกระทบต่อที่สร้างความแตกต่างทางความคิด และการรับรู้ของประชากรต่อโครงสร้าง บทบาท และความหมายของเมืองที่อยู่อาศัยในปัจจุบันที่เปลี่ยนไปตามพลวัต โดยเฉพาะความเข้าใจเรื่อง “พื้นที่สาธารณะ” ในเขตเมืองเก่า ที่แฝงไปด้วยความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพื้นที่สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ไปจนกระทั่งการแยกย่อยทางความหมายที่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มคน เชื้อชาติ เพศ และวัยที่หลากหลายของเมืองสมัยใหม่ ทั้งมิติเชิงกายภาพของการเข้าถึง มิติเชิงสังคมด้านความเป็นตัวแทน และมิติเชิงผลประโยชน์ระหว่างพื้นที่สาธารณะและส่วนตัวผ่านพื้นที่สาธารณะ (ศุภชัย และณรงพน, 2559) ทำให้พื้นที่สาธารณะในเมืองสมัยใหม่มีบทบาทเปลี่ยนไป และถูกละเลยทั้งจากความรับผิดชอบของหน่วยงานท้องถิ่นเอง และจากการดูแลเอาใจใส่ของชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง

ดังนั้น โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่องการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและชุมชน สำหรับปี พ.ศ. 2560 ภายใต้การประชาสัมพันธ์ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนและเมือง ให้กับเยาวชนในจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้การสนับสนุนของเทศบาลนครเชียงใหม่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้างสรรค์ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา จึงได้มีการวางโจทย์เกี่ยวกับการออกแบบพื้นที่สาธารณะของชุมชนและเมือง ซึ่งกลุ่มผู้วิจัยมองว่า จากปัญหาการขยายตัวของเมือง และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัยที่เปลี่ยนไป ทำให้เกิดการอยู่อาศัยแบบการแบ่งปันที่ดิน หรือการประสานประโยชน์ทางที่ดิน (Land Sharing) ระหว่างเมืองกับชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ริมน้ำ เช่น คลองแม่ข่า ที่ประสบปัญหาน้ำเน่าเสีย จากการปล่อยมลพิษทางน้ำจากพื้นที่กิจกรรมต่างๆ ของเมืองในอดีต และเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยขาดการเอาใจใส่จากชุมชนที่อยู่บริเวณดังกล่าวและหน่วยงานท้องถิ่นอย่างเหมาะสม ทำให้บริเวณพื้นที่บริเวณริมลำคลองแม่ข่ากลายเป็นพื้นที่ทิ้งร้างในเมืองสมัยใหม่ เช่น พื้นที่ที่ถูกละเลย (Lost Space) หรือพื้นที่ไร้ประโยชน์ของเมือง (Waste Space) มาเป็นเวลานาน เกิดความไม่ปลอดภัยต่อผู้สัญจรผ่านไปมา และเกิดผลกระทบด้านลบต่อสภาพแวดล้อมทั้งในระดับชุมชนและเมืองในภาพรวม ซึ่งอาจก่อให้เกิด ปรากฏการณ์การทำลายล้างเมืองในที่สุดก็ได้ (Mumford, 1961; Lynch & Southworth, 1990; Transik, 1986 อ้างใน นิลมล และยุวดี, 2552) จากปัญหาดังกล่าว การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองในปัจจุบัน นอกจากจะต้องคำนึงถึงเรื่องของการอนุรักษ์อาคาร หรือศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองแล้ว การสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในลักษณะของการบูรณาการ

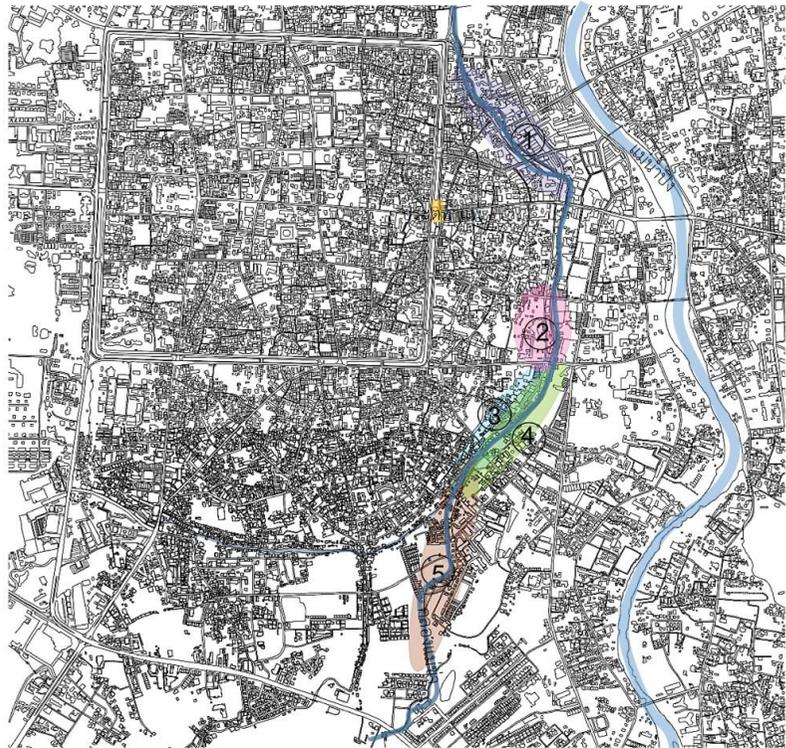
ระหว่างชุมชนและเมือง และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองของชุมชนจึงเป็นเป็นสิ่งสำคัญอย่างขาดเสียมิได้ และเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ กระตุ้นการรับรู้ และการออกแบบอย่างสร้างสรรค์ให้กับเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ กลุ่มผู้วิจัยให้ความสนใจถึงการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยนำการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) สำหรับการปลูกฝังเยาวชนรุ่นใหม่ในเรื่องการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ร่วมกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้ที่ได้จากการสะสมความรู้ที่เกิดจากการสะท้อนความคิดภายใต้การมีส่วนร่วมของสังคม (Kemmis & Taggart, 1988) ในกระบวนการศึกษาสภาพและสถานการณ์ที่เป็นจริงมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนริมคลองแม่ข่า 5 ชุมชนต้นแบบที่มีศักยภาพ และมีความเชื่อมต่อกันทางด้านกายภาพของพื้นที่ (ดังภาพที่ 1) ได้แก่ ชุมชนช้างม้อย ชุมชนระแกงชุมชนกำแพงงาม ชุมชนศรีท้าววัดหัวฝาย และชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม

ภายใต้วัตถุประสงค์ เพื่อถอดบทเรียน (Lesson Learned (LL)) และหากระบวนการที่ต้นใหม่ๆ (New Paradigm) สำหรับขับเคลื่อนการทางปรับปรุงฟื้นฟูเมือง (Urban Revitalization) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในลักษณะของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ (Public Space) เมืองและชุมชน อันเป็นพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่เมืองเข้าด้วยกัน ประกอบด้วยพื้นที่ทางกายภาพที่สัมพันธ์กับชีวิตสาธารณะซึ่งสามารถเข้าถึงได้โดยกลุ่มคนทุกระดับ และรองรับความต้องการเพื่อผลประโยชน์ต่อสาธารณชน (Brill, 1989) ภายใต้การออกแบบพื้นที่เพื่อกระตุ้นการรับรู้ และตอบสนองความต้องการทั้งระดับชุมชน และระดับเมือง โดยยึดหลักการใช้สอยพื้นที่หลากหลายระดับ (Multilayer Space-use) (อริยา, 2543) ในพื้นที่กรณีศึกษาที่มีความซ้อนทับของวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างหลากหลาย เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่สาธารณะของเมืองในทิศทางเดียวกัน และบูรณาการการใช้สอยพื้นที่ที่เหมาะสมกับบริบทของเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในอนาคตด้วย

พื้นที่ศึกษา

- 1) ชุมชนข้างม่อย
- 2) ชุมชนระแกง
- 3) ชุมชนกำแพงงาม
- 4) ชุมชนศรีท้าววัดหัวฝาย
- 5) ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม

ภาพที่ 1 พื้นที่กรณีศึกษา 5 ชุมชนต้นแบบริมคลองแม่ข่า

กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัย

จากการหาแนวทางการขับเคลื่อนปรับปรุงและฟื้นฟูเมืองอย่างยั่งยืนรูปแบบกระบวนทัศน์ใหม่ โดยประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด จึงมีการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Public Action Participatory (PAR)) แบบ PAOR ของ Kemmis & Mc Taggart (1998) กล่าวคือ การทำงานที่เป็นการสะท้อนผลของการปฏิบัติงานของตนเองที่เป็นวงจรแบบขดลวด (Spiral of Self-reflecting) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นวางแผน (Planning) (2) ขั้นปฏิบัติ (Action) (3) ขั้นสังเกตการณ์ (Observation) และ (4) ขั้นสะท้อนผล (Reflection) (Kemmis & Mc Taggart, 1998 อ้างใน วีรยุทธ์ (2558)) ซึ่งเป็นแนวคิดที่คำนึงสิทธิในการตัดสินใจ การพัฒนาและตระหนักถึงความต้องการ และการมีส่วนร่วมในการให้ความหมาย ตลอดจนวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆของเขา นอกเหนือจากการควบคุมจากอำนาจของหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต (Attwood, 2007 อ้างใน อมาวสี และพิมพ์พิมล, 2560) ภายใต้หัวข้อการออกแบบพื้นที่สาธารณะเมือง-พื้นที่สาธารณะชุมชน ซึ่งมีรายละเอียด (ดังภาพที่ 2) ดังนี้

1) กลุ่มตัวอย่าง

ด้วยวิธีการจัดกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เรื่องการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ระหว่างนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ในจังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนริมคลองแม่ข่า 5 ชุมชนต้นแบบ ภายใต้การกำกับดูแลของผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องทั้งคณาจารย์ และหน่วยงานท้องถิ่น กลุ่มผู้วิจัยจึงกำหนดกลุ่มตัวอย่างประชากรในการถอดบทเรียนงานวิจัยครั้งนี้ ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- (1) กลุ่มประชาชนในชุมชนต้นแบบ 5 ชุมชน (ชุมชนช้างม่อย, ชุมชนระแกง, ชุมชนศรีท้าวหัวฝาย, ชุมชนกำแพงงาม, ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม) เช่น หัวหน้า กรรมการ และประชาชนทั่วไป จำนวน 35 คน
- (2) กลุ่มนักศึกษาและคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญสาขาที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมเมืองและชุมชน ภูมิสถาปัตย์ และสถาปัตยกรรมล้านนา จำนวน 60 คน
- (3) กลุ่มองค์กร และหน่วยงานท้องถิ่น เช่น สมาคมอาชาล้านนา (ASA Lanna) ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) คณะกรรมการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ และหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ เทศบาลนครเชียงใหม่ จำนวน 5 คน

2) คำถามการวิจัย คือ “การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างกระบวนการที่คนใหม่ๆ สำหรับวางแผนทางการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ทับซ้อนในเมืองได้อย่างไร” เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ และการร่วมตัดสินใจ (Decision-making) เข้ามาร่วมวางแผนเพื่อการฟื้นฟูพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนและพื้นที่สาธารณะของเมืองอย่างเหมาะสมมากยิ่งขึ้น ควบคู่ไปกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered Development) และแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากการตั้งคำถาม (Problem-Learning Process) และจากประสบการณ์ของการมีส่วนร่วม (Learning by Doing) ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในโครงการ

3) พื้นที่ในการวิจัย

จากแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้ข้างต้น จึงคัดเลือกชุมชนริมคลองแม่ข่า จำนวน 5 ชุมชนต้นแบบที่มีคุณสมบัติในการให้ความร่วมมือกับภาครัฐสม่ำเสมอ มีความหลากหลายของประชากรและวัฒนธรรม ตลอดจนชุมชนมีความเข้มแข็งและมีกลไกความร่วมมือและสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เรื่องพื้นที่ของชุมชนตนเองและพื้นที่คลองแม่ข่าในเบื้องต้นได้ เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนช้างม่อย ชุมชนระแกง ชุมชนศรีท้าวหัวฝาย ชุมชนกำแพงงาม และชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล

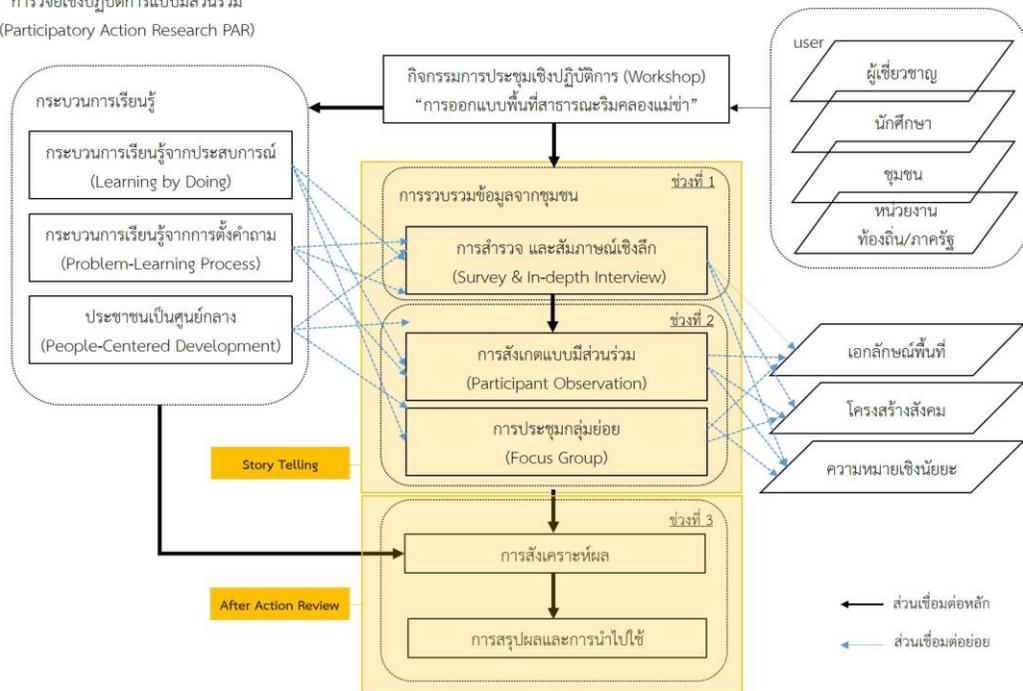
โดยการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การศึกษาข้อมูล และสำรวจพื้นที่เบื้องต้น เพื่อศึกษาพื้นที่และเลือกกลุ่มชุมชนต้นแบบสำหรับกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 5 ชุมชน เช่น เอกสาร บทความ และการสัมภาษณ์เชิงลึกหัวหน้าชุมชนริมคลองแม่ข่า

ช่วงที่ 2 การถอดบทเรียนและการวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบการแบ่งกลุ่มย่อย (Focus Group) 5 กลุ่ม และการทำงานร่วมกับชุมชนต้นแบบทั้ง 5 ชุมชน โดยใช้วิธีการทำงาน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม อันนำไปสู่การออกแบบพื้นที่สาธารณะที่มีลักษณะเฉพาะและสัมพันธ์กับเมืองและชุมชนตามโจทย์ที่ตั้งไว้

ช่วงที่ 3 การสังเคราะห์ การสรุปผล และการนำไปใช้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(Participatory Action Research PAR)

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดและวิธีการวิจัย

5) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้เกิดการลงมือกระทำให้ความเข้าใจที่เป็นนามธรรมออกมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพัฒนางานความรู้ที่ได้รับอย่างต่อเนื่อง ภายใต้องค์ประกอบที่สังเกตได้ของภูมิทัศน์เมือง ทั้งทางด้านเอกลักษณ์ โครงสร้าง และความหมาย (Lynch, 1977) คือ (1) การพัฒนาจิตสำนึกอย่างมีวิจารณ์ญาณของนักวิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย (2) การพัฒนาชีวิตของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และ (3) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคม จากคนหนึ่งคน สู่คนที่สอง สาม และสร้างการเปลี่ยนแปลงระดับมหภาค (วรรณดี, 2557) ผู้วิจัยจึงได้นำวิธีการถอดบทเรียน (LL) (อุทัยทิพย์, 2554) มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อสะท้อนผล (reflection) บทเรียนดังกล่าว คือ การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ของกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง 3 กลุ่ม ออกมาเป็นบทเรียน/ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) อันนำมาซึ่งการปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ ๆ สำหรับขับเคลื่อนการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่อย่างสร้างสรรค์และมีคุณภาพยิ่งขึ้น โดยอาศัยวิธีการถอดบทเรียน 2 แบบ คือ

- (1) การถอดบทเรียนแบบเล่าเรื่อง (Story Telling) โดยการสกัดความรู้จากเรื่องที่เล่ามาว่ามีคุณค่าและสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างไร เพื่อตอบคำถามของงานวิจัยที่ตั้งไว้แบ่งเป็น

(1.1) ช่วงที่ 1 การสำรวจและสัมภาษณ์หัวหน้าชุมชน

(1.2) ช่วงที่ 2 การทำกิจกรรมกลุ่มย่อย (Workshop) เป็นการให้กลุ่มตัวอย่างปลดปล่อยความรู้ที่ซ่อนเร้นออกมาแลกเปลี่ยนความรู้ ติความอย่างอิสระร่วมกัน จนเกิดเป็นโครงการตามโจทย์ของโครงการ

(2) การถอดบทเรียนหลังปฏิบัติการ (After Action Review (AAR)) จะนำมาใช้กับช่วงที่ 3 ของงานวิจัย คือ การสังเคราะห์และสรุปผลการวิจัย โดยการจับความรู้ที่เกิดขึ้นสั้นๆ ภายหลังจากทำกิจกรรม แล้วนำไปสู่การวางแผนในครั้งต่อไป เพื่อให้คนทำรู้สึกตื่นตัวและเกิดความผูกพันกับงานมากขึ้น

ผลการวิจัย

ภายใต้สมมติฐานงานกลุ่มวิจัย คือ การประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะสามารถสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่และผลักดันให้ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเมืองสามารถแสดงความคิดเห็น และเสนอแนวทางการปรับปรุงและฟื้นฟูพื้นที่อยู่อาศัยของตนเอง ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของเมืองได้อย่างเหมาะสมมากยิ่งขึ้น ตลอดจนสามารถริเริ่มวางแผนพัฒนาเมืองโดยชุมชนมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และคำถามของกลุ่มวิจัย ที่มีลักษณะกายภาพและสังคมเฉพาะของพื้นที่ ความต้องการและปัญหาของย่าน และแนวทางการดำรงอยู่ภายใต้บริบทของพื้นที่ที่ทับซ้อนของเมืองต่าง ๆ กัน โดยได้แบ่งผลการศึกษาดังกล่าวออกเป็น 2 ช่วงตามกระบวนการศึกษาข้างต้น ดังนี้

ช่วงที่ 1 การศึกษาข้อมูล และสำรวจพื้นที่เบื้องต้น เพื่อศึกษาพื้นที่และเลือกกลุ่มชุมชนต้นแบบสำหรับการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 5 กลุ่มชุมชน พบว่า สามารถแบ่งกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ศึกษาออกเป็น 5 กลุ่มชุมชนที่มีความพร้อมในการผลักดันด้านการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงฟื้นฟูเมือง หรือ กลุ่มชุมชนต้นแบบ (ดังภาพที่ 1)

ซึ่งจากเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมาความสำคัญของคลองแม่ข่าไม่ได้เป็นเพียงหนึ่งในไฮมกคลของเมืองเชียงใหม่เท่านั้น แต่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในฐานะเป็นคูเมืองชั้นนอกทางด้านทิศใต้ และทิศตะวันออก เพราะคลองแม่ข่า ตั้งอยู่ในยุทธศาสตร์ที่สามารถเสริมความมั่นคงระหว่างคูเมืองกับแม่น้ำปิง โดยมีการขุดขึ้นในปี พ.ศ. 2094 ล้ำคลองมีความกว้างประมาณ 3-4 เมตร ลึก 1.5 เมตร แต่ลักษณะกายภาพของพื้นที่ชุมชนริมคลองแม่ข่าปัจจุบัน มีขนาดแคบลง และตื้นเขินในบางช่วง มีพื้นที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นบริเวณริมคลอง ทำให้ส่งผลกระทบต่อด้านสภาพแวดล้อมของเมืองอย่างยาวนาน โดยขาดความเอาใจใส่จากชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นอย่างจริงจัง เพราะบางพื้นที่มีการเข้าถึงได้ยาก และกลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตเมืองเชียงใหม่อย่างหนาแน่น

โดยในระหว่างประชุมเชิงปฏิบัติการนักศึกษาแต่ละกลุ่มจะต้องเข้าไปสำรวจชุมชนที่กำหนดให้ โดยมีหัวหน้าชุมชนและคนในชุมชนเป็นผู้ช่วยให้ข้อมูลและแนะนำพื้นที่ พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่สาธารณะร่วมกันระหว่างชุมชนและนักศึกษาตามลักษณะปัญหาและความต้องการเฉพาะของแต่ละกลุ่มชุมชน ในแง่ของโจทย์การเป็นพื้นที่ช่องว่างระหว่างที่อยู่อาศัยของชุมชนและพื้นที่สาธารณะของเมืองอย่างสมดุล เพื่อให้

นักศึกษา นำไปออกแบบภายใต้เงื่อนไขของวัสดุพื้นถิ่นและออกแบบ เพื่อพัฒนาพื้นที่สาธารณะโดยใช้โครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน และชุมชนสามารถปฏิบัติร่วมกันได้ต่อไป

ช่วงที่ 2 การถอดบทเรียนและการวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบการแบ่งกลุ่มย่อย (Focus Group) 5 กลุ่ม และการทำงานร่วมกับชุมชนต้นแบบทั้ง 5 ชุมชน ซึ่งพบประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) ชุมชนข้างม่อ (ภาพที่ 3)

ชุมชนข้างม่อ เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมเก่าของจังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเต็มไปด้วยอาคารพาณิชย์กรรมและตึกแถวเรียงรายตาม 2 ข้างของถนน ซึ่งทำให้พื้นที่ริมคลองแม่ข้าถูกละเลยไป ทั้ง 2 ฝั่งคลองถูกปูด้วยคอนกรีตสูง 2 เมตร ทำให้ชุมชนริมคลองแม่ข้าดั้งเดิมถูกตัดขาดจากพื้นที่น้ำโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ส่วนที่เป็นตึกแถวจะหันหลังให้กับคลอง และส่วนที่เป็นบ้านจะถูกย้ายไปอยู่รวมกันบริเวณหลังคลองฝั่งเดียวกัน ไม่มีผู้ใดให้ความสนใจในการดูแลพื้นที่ริมน้ำอย่างจริงจัง คลองแม่ข้าจึงกลายเป็นพื้นที่ปิด หรือพื้นที่หลังบ้านที่ไม่มีใครสนใจ แต่อย่างไรก็ตามกลับพบว่า ชุมชนผู้มีรายได้น้อยที่เคยอยู่อาศัยริมคลองดังกล่าว เริ่มมีการรวมกลุ่มเบื้องต้น และใช้พื้นที่ริมคลองบางส่วน เพื่อเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน เช่น ห้องสมุดสำหรับเด็ก และที่ประชุมชุมชน โดยเฉพาะการเป็นพื้นที่แสดงสัญลักษณ์ และการเข้าถึง (Gateway) ของชุมชนต่อบริบทของความเป็นพลเมืองในพื้นที่ชุมชนข้างม่อที่พัฒนาอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชนข้างม่อ พบว่า ถึงแม้ว่าชุมชนจะถูกตัดขาดจากพื้นที่ริมน้ำไปแล้ว แต่ความเป็นพื้นที่สาธารณะริมน้ำนั้น ยังคงมีความสำคัญอย่างมากต่อการแสดงตัวตน และการอยู่อาศัยของชุมชนมาก เพราะนอกจากจะใช้รวมกลุ่มในช่วงเทศกาลแล้ว ยังสามารถพัฒนาต่อขยายไปให้เกิดความเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆของย่านข้างม่อและย่านอื่นๆ ไม่ใช่เฉพาะพื้นที่ทางเข้าของชุมชนเท่านั้น ดังนั้น โครงการพื้นที่สาธารณะของชุมชนข้างม่อ จึงมองถึงการสร้างความตระหนักถึงการดูแลรักษาคคลองแม่ข้าในอนาคตในลักษณะพื้นที่สีเขียว ภายใต้การสร้างควมมีชีวิตชีวาให้กับชุมชน (Livable City) ด้วย

ภาพที่ 3 การสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลุ่มชุมชนข้างม่อ

2) ชุมชนระแกง (ภาพที่ 4)

ชุมชนระแกง เป็นชุมชนที่ถูกถนนสาธารณะแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ริมคลองแม่ข่า และพื้นที่ไม่ติดคลองแม่ข่า แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงมีการรวมกลุ่มกันทั้งทางด้านการค้าขาย การรับจ้าง และทำหัตถกรรม OTOP ถึงแม้ว่าพื้นที่การรวมกลุ่มของคนในชุมชนนี้จะอยู่ฝั่งถนน แต่คนในชุมชนยังคงใช้พื้นที่ริมคลองเพื่อเดินข้ามฝั่งไปยังวัดพวกช้าง วัดศรีดอนชัย สุสานช้างคลานที่อยู่ฝั่งตรงข้าม ถึงแม้ปัจจุบันน้ำในคลองจะไม่สามารถใช้ได้เหมือนกับในอดีต แต่พื้นที่ริมคลองยังคงเป็นพื้นที่ทางเดินที่สำคัญในการเชื่อมต่อชุมชนกับวัดที่อยู่คนละฝั่งคลองอยู่เช่นเดิม

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชนระแกง พบว่า คนในชุมชนปัจจุบันถึงแม้ส่วนใหญ่จะอยู่ฝั่งติดถนน แต่ยังคงมีการเชื่อมต่อกันระหว่างคนที่อยู่ฝั่งริมน้ำเช่นเดิม โดยส่วนใหญ่จะใช้เป็นทางเดินเล็กๆ ที่สามารถตัดเลาะและข้ามฝั่งไปยังวัดต่างๆที่เป็นพื้นที่รวมจิตใจของของในชุมชนเช่นเคย ซึ่งชุมชนที่อยู่ริมฝั่งคลองนั้นก็พยายามร่วมมือโดยการเปิดพื้นที่หลังบ้านให้เป็นทางเดินสายเล็ก เพื่อไปยังสะพานข้ามฝั่งและใช้คนในชุมชนฝั่งถนนสามารถเดินต่อไปยังวัดได้โดยไม่ต้องใช้รถ ซึ่งมีการจราจรที่หนาแน่น และซับซ้อนกว่า โดยปัจจุบันจะใช้ทางเดินไม้ไผ่ง่ายๆเป็นทางข้าม แต่มักประสบปัญหาด้านความแข็งแรงของโครงสร้าง และมักกลายเป็นที่ตกขยะทำให้น้ำไหลผ่านไปได้ยากหากขาดการดูแล การทำทางเดินเท้าและสะพานเดินข้ามที่เหมาะสม (Walk Appeal) ย่อมจะส่งผลต่อการสร้างบทบาทสำคัญของการดูแลแม่น้ำผ่านการเดินเท้าของคนในชุมชนได้

MAE KHA CANAL RAGANG COMMUNITY

คลองแม่ข่า “ชุมชนระแกง”

ชุมชนระแกงเดิมชื่อชุมชน “ดอกคำใต้” เนื่องจากพื้นที่บริเวณนั้นมีต้นดอกคำใต้ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก รอบๆพื้นที่ และได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ชุมชนระแกง” ในปัจจุบัน มีวัดพวกช้างและวัดศรีดอนชัยเป็นวัดประจำชุมชน และมีศาลเจ้าพ่อคอนสวรรค์เป็นศูนย์รวมจิตใจที่ปกป้องรักษาผู้คนในชุมชนมาเป็นเวลาช้านาน

หัตถกรรมประมงชุมชนระแกงที่มีมาช้านานคือ เครื่องเขิน ที่เป็นเหมือนสินค้า OTOP ประจำชุมชน

ชุมชนระแกงเป็นชุมชนที่อยู่ติดคลองแม่ข่า ในอดีตคนในชุมชนใช้คลองแม่ข่าในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งจับสัตว์น้ำ เล่นน้ำ อาบน้ำ และอื่นๆอีกมากมาย เนื่องจากในอดีตสภาพคลองแม่ข่ามีขนาดใหญ่และคุณภาพน้ำไม่เน่าเสียเท่าปัจจุบัน

“ขอชื่นชมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นโครงการในการทำงานน้อย อยากได้งบประมาณแต่เป็นอุปกรณ์ทำ”

“ขอชื่นชมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นชุมชนที่สนใจเรื่องคลองแม่ข่ามากแต่เรื่องจับสัตว์น้ำไม่ค่อยได้แล้วเรื่องจับสัตว์น้ำสามารถไปจับที่อื่นที่มีปลาเยอะลงไปในแม่น้ำแม่ข่าก็จะมีน้ำไหลไปจับที่อื่นได้เหมือนกัน”

นางสาว...
นางสาว...

CONCEPT DESIGN DEVELOP

ตัวอย่างลักษณะทางสัญจรเมื่อได้รับการพัฒนาออกมายังในชุมชน

ปัญหาที่น่าสนใจและประเด็นที่น่าพัฒนาต่อ

- ชุมชนระแกงอยู่ริมถนนแต่ทำกิจกรรมสัญจร
- พื้นที่คลองแม่ข่ามีสภาพเสื่อมโทรม มีน้ำเน่าเสียสูง
- คนในชุมชนส่วนใหญ่จะหันหน้าบ้านไปถนน

ภาพที่ 4 การสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลุ่มชุมชนระแกง

3) ชุมชนกำแพงงาม (ภาพที่ 5)

ชุมชนกำแพงงาม เป็นชุมชนชาวอาข่าที่อาศัยอยู่ริมคลองแม่ข่าฝั่งติดกับกำแพงเมืองชั้นนอก มีชุมชนแออัดรวมกันประมาณ 300 หลังคาเรือน ซึ่งจะสังเกตได้จากการปลูกต้นกล้วยเป็นแนวยาวริมฝั่งคลอง เพื่อใช้ประกอบอาหาร ซึ่งมีทั้งชาวอาข่าที่อพยพมาอยู่ก่อนแล้ว และมาอยู่ใหม่ปะปนกันไป เพื่อมาค้าขายบริเวณถนนกลางคืน (ย่านไนท์บาร์ซ่า) ซึ่งชาวอาข่าจะนิยมทำของที่ระลึก หรือหัตถกรรมของชนเผ่าในตอนกลางวัน และจะนำไปขายตั้งแต่ 6 โมงเย็นบริเวณถนนกลางคืนของเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพื้นที่อยู่อาศัย เช่น หมวก สร้อย กำไล พวงกุญแจ เป็นต้น

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชนกำแพงงาม พบว่า คลองแม่ข่า สำหรับชุมชนชาวอาข่าแล้ว ถึงแม้จะไม่สามารถใช้ประโยชน์เช่นในอดีต เนื่องจากน้ำเน่าเสียมาก แต่ยังคงหน้าที่เสมือนพื้นที่พักผ่อนที่ทุกบ้านจะเปิดพื้นที่หน้าบ้านของตนเอง เพื่อนั่งทำงานหัตถกรรมในเวลากลางวัน โดยจะเห็นได้ว่าเส้นทางการเชื่อมต่อภายในชุมชนมักมีจุดพักบริเวณริมน้ำเป็นระยะๆ และผู้นำชุมชนเองยังพยายามดูแลลูกบ้าน รวมถึงการสร้างการรวมกลุ่มเพื่อดูคลองแม่ข่า ถึงแม้จะไม่สามารถทำให้น้ำกลับมาใสดังเดิม แต่ชุมชนยังคงมีการทำโครงการต่างๆ เข้ามาระดับมากมาย เช่น การปั่นจักรยานริมน้ำ การตั้งจุดพักผ่อนเป็นระยะๆ เพื่อนำขยะที่ลอยผ่านไปขึ้นมารอการเก็บทิ้งจากรถเก็บขยะของทางหน่วยงานท้องถิ่นอีกทอดหนึ่ง การพัฒนาพื้นที่สาธารณะในบทเรียนของชุมชนกำแพงงาม จึงเกิดจากการพัฒนาของจุดพักริมน้ำ 2-3 จุด โดยรอบชุมชน ซึ่งนอกจากจะกลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่จะกระตุ้นการรับรู้ของคนในชุมชนที่มีลักษณะอยู่อาศัยเป็นทางยาวเกาะไปตามคลองแม่ข่าอย่างทั่วถึงแล้ว ยังสามารถสร้างจิตสำนึกโดยการแทรกซึมไปตามพื้นที่ต่างๆ ทั่วทั้งชุมชนอย่างง่าย เพื่อให้เกิดการรับรู้ถึงความเป็นชุมชนริมคลอง (Sense of Place) ได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย

ภาพที่ 5 การสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลุ่มชุมชนกำแพงงาม

และการสร้างเครือข่ายชุมชนริมคลองแม่ข่าที่ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มภายในชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นจุดที่เชื่อมต่อกับชุมชนภายนอก (Social Network) เช่น ชุมชนกำแพงงามที่อยู่ข้างเคียงด้วย

5) ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม (ภาพที่ 7)

ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม เป็นชุมชนที่นับถือศาสนาคริสต์มาเป็นเวลาช้านาน และมีการพัฒนาพื้นที่ชุมชนตามพลวัตของเมืองมากที่สุด ซึ่งจะเห็นได้จากสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่ถูกตัดด้วยถนนสายหลัก ออกเป็นฝั่งเหนือ และฝั่งใต้ และเริ่มหันหลังให้กับพื้นที่ริมน้ำ ใช้พื้นที่หน้าบ้านกับถนนคอนกรีตขนาดเล็กของชุมชนที่ถึงแม้จะมีความคับแคบ ตลอดจนการประกอบอาชีพที่เริ่มค้าขาย ทำให้พื้นที่ร้านค้าส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับพื้นที่ถนนมากกว่า เพราะทำให้คนในชุมชนข้างเคียงสามารถเข้ามาได้ง่ายจากการเป็นพื้นที่ตัดผ่านไปยังพื้นที่อื่นๆภายในเมือง เช่น พื้นที่โบราณสถาน เจดีย์เวียงกุมกาม และพื้นที่ถนนสายหลักที่ออกนอกเมือง เป็นต้น ทำให้การขับเคลื่อนของชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อมถูกถนนตัดขาดออกจากกันหลายด้าน และประสบปัญหาด้านมลภาวะที่ไม่ใช่เฉพาะทางน้ำ แต่รวมถึงทางบกด้วย

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม พบว่า ถึงแม้กายภาพของชุมชนจะเปลี่ยนไปมาก จนมีความคล้ายคลึงกับสภาพพื้นที่ทั่วไปของเมือง แต่รูปแบบที่สังเกตและการทำงานร่วมกันกับชุมชน ทำให้เห็นลักษณะของความช่วยเหลือ พึ่งพากัน และการรู้จักกันอย่างแน่นแฟ้น ทำให้การเชื่อมต่อของอาคารแต่ละหลังยังไม่ได้มีรั้วกันหนาแน่น หรือเกิดการก่อตัวของร้านค้า และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เกิดขึ้นเพื่อการบริการ และแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนมากกว่าพื้นที่ภายนอก หรือมีลักษณะของช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนการสร้างและพัฒนาพื้นที่ที่จำกัด เช่น โบสถ์ขนาดเล็ก ที่ประชุมของชุมชน เพื่อดำรงเอกลักษณ์และโครงสร้างของชุมชนเดิมให้คงอยู่ ถึงแม้ความสัมพันธ์กับคลองแม่ข่าจะลดลงมากแล้วก็ตาม ทำให้การเปิดพื้นที่เชื่อมต่อหลังบ้านริมคลอง ทำได้ไม่ยากสำหรับชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม เพราะนอกจากจะเป็นทางเดินเชื่อมต่อจากบ้านหนึ่งไปยังอีกบ้านหนึ่งแล้ว ยังเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับแหล่งโบราณสถานเจดีย์เวียงกุมกามที่อยู่ใกล้กับพื้นที่ด้วย ซึ่งไม่เพียงเป็นการผสานการเปลี่ยนแปลงพลวัตของชุมชนในเชิงการค้า และการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดการรักษาคลองที่เป็นหลังบ้านของทุกคนให้มีความสำคัญมากขึ้น เพื่อให้สามารถเปลี่ยนพื้นที่หลังบ้าน เป็นหน้าบ้าน สามารถใช้เรือเชื่อมต่อกับพื้นที่ชุมชนริมคลองแม่ข่าดังเช่นในอดีตได้อีกด้วย

ภาพที่ 7 การสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลุ่มชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม

จากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการข้างต้น จึงสามารถสังเคราะห์ความเป็นพื้นที่สาธารณะของพื้นที่ชุมชนริมคลองแม่ข่ายในประเด็นที่แตกต่างกันเล็กน้อย ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะกายภาพ สังคม และพลวัตของแต่ละชุมชน แต่ส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ ลักษณะของการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) และการเชื่อมโยงเครือข่ายภายในพื้นที่ชุมชนของตนเอง ในลักษณะทุนทางสังคม (Social Capital) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ภายใต้การสร้างบรรทัดฐาน (Norm) ความเชื่อใจ (Trust) และเครือข่าย (Network) (Putnam, 1993) โดยมีการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้ การดูแลสภาพแวดล้อมชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับพื้นที่ของตนเองในการต่อรองกับพื้นที่ภายนอกมากขึ้น ตลอดจนการแสดงตัวตนการมีอยู่ของชุมชนในหลากหลายรูปแบบ โดยใช้การสร้างพื้นที่สาธารณะในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งในมิติของการเข้าถึง (Access) มิติความเป็นตัวแทน (Agency) และมิติเชิงผลประโยชน์ (Interest) (Ben & Gerald, 1983 อ้างใน ศุภชัย และณรงพน, 2559) เพื่อสื่อสารและสร้างความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ตามลำดับขั้น

สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาจากการถอดบทเรียนจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มวิจัยในช่วงที่ 3 สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ที่ควรนำมาอภิปรายได้ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ชุมชนและการกระตุ้นชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงฟื้นฟูเมือง ในบริบทพื้นที่ทับซ้อน (พื้นที่สาธารณะของเมืองและพื้นที่ชุมชน) โดยสามารถปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigms) อย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางสังคมในเชิงอำนาจการต่อรอง (Power Negotiation) และสร้างพื้นที่ปริมาตรสาธารณะ (Public Sphere) ในการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองร่วมกันในปัจจุบันให้ดีขึ้น กล่าวคือวิธีการดังกล่าวสามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้ (Implementation) ทั้งในการขับเคลื่อนโครงการปรับปรุงฟื้นฟูเมือง และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเอง เพื่อลดข้อโต้แย้งและหาทางออกที่ตัวร่วมกัน ทั้งกับผู้ใช้บริการและผู้

มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาศักยภาพประชาชน และการมีส่วนร่วมให้มีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อสามารถสนับสนุนทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง ทั้งการปฏิบัติงานร่วมกัน และสนับสนุนให้เรียนรู้ที่จะกระทำโดยตนเอง (Crane & O'Regan, 2010)

2) กระบวนการนำกลุ่มอำนาจอื่นๆในสังคม (Social Power) มาเป็นตัวแปรในการเชื่อมต่อ และกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่พื้นที่ เช่น นักศึกษา และผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ซึ่งพบว่า ชุมชนต้นแบบทั้ง 5 ชุมชน ซึ่งมีศักยภาพเบื้องต้นสามารถริเริ่มโครงการภายใต้การมองภาพของชุมชนตนเองได้อย่างชัดเจน ทั้งในเรื่องของเอกลักษณ์ของพื้นที่ โครงสร้างทางสังคม และความหมายเชิงนโยบายของ Lynch (1977) เพื่อปรับปรุงและฟื้นฟูพื้นที่ตามโจทย์ที่วางไว้ โดยอาศัยองค์ความรู้ และวัสดุในพื้นที่นั้นอย่างง่าย ที่เกิดจากการพูดคุยและจำลองภาพเบื้องต้นของนักศึกษาผู้เข้าร่วมโครงการในเบื้องต้นได้ จนเกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ในการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ เช่น กายภาพ สังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น

3) กระบวนการบูรณาการ (Integration) การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการและการมีส่วนร่วมไว้ด้วยกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในงานวิจัยทั้ง 2 กลุ่มจะมีแนวทางและหลักการนำไปใช้ที่แตกต่างกัน ซึ่งพบว่า ทำให้เกิดการการขับเคลื่อนการปรับปรุงและฟื้นฟูเมือง และปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ๆ ที่นอกจากจะเป็นการจัดการความรู้ (Knowledge Management (KM)) ที่ทำให้นักศึกษาได้เรียนรู้ในพื้นที่ สถานการณ์จริงนอกห้องเรียน และเสริมประสิทธิภาพทางด้านวิชาการของผู้เรียนแล้ว (เบญจวรรณ, 2555) ยังเป็นการเสริมอำนาจ (Empowerment) ให้กับประชาชนผู้มียารายได้น้อยที่มีอำนาจในการต่อรองน้อย เกิดความเข้มแข็ง กล้าแสดงออกพูดคุยกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่อยู่อาศัยของตนเองด้วยตนเอง อย่างมั่นใจมากยิ่งขึ้น และเพื่อให้กระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นเกิดความสำเร็จตามเป้าหมายมากที่สุด ตลอดจนสามารถสะท้อนการรวมกลุ่มความแตกต่างและหลากหลายในพลวัตที่เกิดขึ้นของเมืองได้เป็นอย่างดี อันจะนำไปสู่การวางแผนการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน และแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยที่ดีของผู้มีรายได้น้อยในเขตเมือง ความเสื่อมโทรมของเมือง และสิ่งแวดล้อมในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการประชุมเชิงปฏิบัติการ Chiang Mai : City of Happiness โดยการสนับสนุนของหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ เทศบาลนครเชียงใหม่ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้ทุนสนับสนุนงานวิจัยเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ปี 2561

เอกสารอ้างอิง

- นิรมล กุลศรีสมบัติ และยุวดี ศิริ. (2552). พื้นที่ที่ทิ้งร้างกับการฟื้นฟูเมือง : กรณีพื้นที่ใต้ทางพิเศษยกระดับในกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 58(2), 77-92.
- เบญจวรรณ ทิมสุวรรณ และรัชณี สรรเสริญ. (2555). การบูรณาการ: กระบวนทัศน์ในการประกันคุณภาพการศึกษา. *วารสารการพยาบาลและการศึกษา*, 5(2), 2-13.

- วรรณดี สุทธินรากร. (2557). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและกระบวนการทางสำนึก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- วีรยุทธ์ ชาทะกาญจน์. (2558). การวิจัยเชิงปฏิบัติการ. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 2(1), 29-49.
- ศุภชัย ชัยจันทร์ และณรงพน ไส้ประกอบทรัพย์. (2559). แนวคิดสาธารณะของพื้นที่สาธารณะในเมือง. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 15(2), 71-83.
- อมาวาสี อัมพันศิริรัตน์ และพิมพ์มล วงศ์ไชยา. (2560). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: ลักษณะสำคัญและการประยุกต์ใช้ในชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 36(6), 192-202.
- อริยา อรุณินท์. (2543). *แนวคิดในการพัฒนาโครงข่ายที่ว่างของเมืองและพื้นที่ที่ถูกกลืนอย่างมีประสิทธิภาพ กรณีศึกษาในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส*. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2561, จาก <http://www.land.arch.chula.ac.th/pdf/utilize1.pdf>.
- อัมพิกา ชุมมัตยา และณวิทย์ อ่องแสงชัย. (2561). การขยายตัวของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงบริบทของย่านเมืองเก่าในจังหวัดเชียงใหม่. *เจ-ดี วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม*, 5(1), 61-81.
- อุทัยทิพย์ เจียวิวรรธน์กุล. (2554). *กิจกรรมถอดบทเรียน: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ*. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2562 จาก <http://www.elearning.ns.mahidol.ac.th/km/index.php/conference-section/70.html>.
- Attwood, H. (1997). *An overview of issues around the use of participatory approaches by post-graduate students*. In IDS, *Participatory Research, IDS PRA Topic Pack* (February, 1997). Brighton: IDS, University of Sussex.
- Benn, S.I., & Gerald F.G. Eds. (1983). *Public and Private in Social Life*. New York: St. Martin's Press.
- Brill, M. (1989). *Transformation, Nostalgia, and Illusion in Public Life and Public Place*. In Altman, I. and Zube, E. pp. 7-29. *Public Places and Spaces*, New York and London: Plenum Press.
- Crane, P. & O'Regan, M. (2010). *On PAR Using Participatory Action Research to improve early intervention*. Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs, Australian Government.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Kemmis, S., & Mc Taggart, R. (1988). *The Action Research Reader*. Third edition. Victoria: Deakin University Press.
- Mumford, L. (1961). *The City in History: Its Origin, Its Transformations, and Its Prospects*. The Harvest Book, Harcourt Brace & Company.
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Lynch, K., & Southworth, M. (1990). *Wasting Away*. San Francisco: Sierra Club Books.

Lynch, K. (1977). *The Image of the City*. Cambridge: The MIT Press.

Transik, R. (1986). *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*. Van Nostrand Reinhold, New York.

Translated Thai References

Ampansirirat, A., & Wongchaiya, P. (2017). The Participatory Action Research: Key Features and Application in Community. *Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, 36(6)*, 192-202. (In Thai)

Aruninta, A. (2000). *The Concept of Effectively Developing an Empty of City Networks and Lost Space: A Case Study of Paris, France*. Retrieved October 30, 2018, from <http://www.land.arch.chula.ac.th/pdf/utilize1.pdf>. (In Thai)

Chaijan, S., & Laiprakonsum, N. (2016). Public Concepts of Urban Public Space. *Academic Journal: Faculty of Architecture, Khon Kaen University, 15(2)*, 71-83. (In Thai)

Chatakan, V. (2015). Action Research. *Suratthani Rajabhat Journal, 2(1)*, 29-49. (In Thai)

Jiawiwatkul, U. (2011). *Lesson Learned Activity: from Concept to Implement*. Retrieved April 20, 2019, from <http://www.elearning.ns.mahidol.ac.th/km/index.php/conference-section/70.html>. (In Thai)

Kulsrisombat, N., & Siri, Y. (2009). Abandoned space with urban renewal: the case study of under the elevated expressway space in Bangkok. *Academic Journal of Architecture, Chulalongkorn University, 58(2)*, 77-92. (In Thai)

Sutthinarakon, W. (2014). *Participatory Action Research and Conscientization*. Bangkok: Siam Publishing. (In Thai)

Shummadtayar, U., & Ongsavangchai, N. (2018). Urbanization and Urban Context Variants of Old District Distinction, Chiang Mai. *Journal of Environmental Design, 5(1)*, 61-81. (In Thai)

Timsuwan, B., & Sunsern, R. (2012). Integration: Paradigm in Educational Quality Assurance. *Journal of Nursing and Education, 5(2)*, 2 – 13. (In Thai)